

Ramayana - Balakanda
by
रामायणम् Valmiki

बालकाण्डम् ।

तसर्गावधि सप्तसप्ततिसर्गपर्यन्तम्
मानुजकृतटीका सहितम् ।

॥॥॥

वि, ए, उपाधिधारिणा
श्रीजी , न्द-विद्यासागर-भट्टाचार्य्येण
संस्कृतं प्रकाशितञ्च ।

कलिक्कातानगरे सारसुधानिधियन्त्रे
मुद्रितम् ।

१८८१

Published by Pandit Jibananda Vidyasagar B A
Superintendent Free Sanskrit Collage
No 2 Ramanatha Majumdar's Street CALCUTTA

Printed by Pandit Sadananda Mishra
No 51 Cross Street, Sarasudhanidhi Press

रामायणस्य बालकाण्डे

एकसप्ततितमः सर्गः ।

४४४

एवं ब्रुवाणं जनकः प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
श्रोतुमर्हसि भद्रन्ते कुलं नः परिकीर्तितम् ॥ १ ॥
प्रदाने हि मुनिश्रेष्ठ । कुलं निरवशेषतः ।
वक्तव्यं कुलजातेन तन्निबोध महामते । ॥ २ ॥
राजाभूत्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः स्वेन कर्मणा ।
निमिः परम धर्मात्मा सर्वसत्त्ववतां वरः ॥ ३ ॥
तस्य पुत्रो मिथिर्नाम जनको मिथिपुत्रकः ।
प्रथमो जनको राजा जनकादप्युदावसुः ॥ ४ ॥
उदावसोऽसु धर्मात्मा जातो वै नन्दिर्वर्धनः ।
नन्दिर्वर्धसुतः शूरः सुकेतुर्नाम नामतः ॥ ५ ॥

अथ जनक कन्या पितृत्वात् नामादवर्गे प्रभुताया अगौचित्येन स्ववश
यमेवाह एवमिति ब्रुवाण वसिष्ठ अस्माभिः परिकीर्तितं नोऽस्माकं कुलं श्रोतु
म ॥ १ ॥

कुलजातेन सतकुलप्रसूतेन प्रदाने कन्यादानविषये कुल वक्तव्यमित्यन्वयः ॥

॥ ३ ॥

तस्य निमि, मिथि नाम्ना च मिथिलीति प्रथमो जनकः सर्वेषामस्माकं जनक
द्वयवह्नारार्थत्वं मूलभूतः ॥ ४ ॥

सुकेतोरपि धर्मात्मा देवरातो महाबलः ।
 देवरातस्य राजर्षेर्हृहद्रथ इति स्मृतः ॥ ६ ॥
 हृहद्रथस्य शूरोऽभून्महावीरः प्रतापवान् ।
 महावीरस्य धृतिमान् सुधृतिः सत्यविक्रमः ॥ ७ ॥
 सुधृतरपि धर्मात्मा धृष्टकेतुः सुधार्मिकः ।
 धृष्टकेतांश्च राजर्षेर्हर्यश्च इति विश्रुतः ॥ ८ ॥
 हर्यश्चस्य मरुः पुत्रो मरुः पुत्रः प्रतीन्धकः ।
 प्रतीन्धकस्य धर्मात्मा राजा कीर्त्तिरथः सुतः ॥ ९ ॥
 पुत्रः कीर्त्तिरथस्यापि देवमीढ इति स्मृतः ।
 देवमीढस्य विबुधो विबुधस्य महोदधकः ॥ १० ॥
 महोदधकसुतो राजा कीर्त्तिरातो महाबलः ।
 कीर्त्तिरातस्य राजर्षेर्महार्गमा व्यजायत ॥ ११ ॥
 महार्गमणसु धर्मात्मा स्वर्णरोमा व्यजायत ।
 स्वर्णरोमणसु राजर्षेर्ऋक्षरोमा व्यजायत ॥ १२ ॥
 तस्य पुत्र इय राज्ञो धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
 ज्येष्ठोऽहमनुजो भ्राता मम वीरः कुशध्वजः ॥ १३ ॥
 मां तु ज्येष्ठं पिता राज्ये सांभिषिच्य पिता मम ।
 कुशध्वजं समावेश्य भारं मयि वनङ्गतः ॥ १४ ॥
 हृद्रे पितरि स्वर्याति धर्मेण धुरमावहम् ।

भ्रातरं देवसङ्काशं स्नेहात्पश्यन् कुशध्वजम् ॥ १५ ॥

नामप्रसिद्धं नामतः सुकेतुरित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

तस्य ऋक्षरोमणं ज्येष्ठोऽहमनुजः कुशध्वजः ॥ १३ ॥

मम मम पिता मां ज्येष्ठं तु राज्ये सांभिषिच्य कुशध्वजं भारं भरणीयं यदा कुशध्वजं भारं राक्ष्यभारं च मयि समावेश्य स्थापयित्वा वनं गत इत्यान्वयः ॥ १४ ॥

५१ राज्यभारं स्नेहात् पश्यन् पालयन् ॥ १५ ॥

कस्यचित्त्वथ कालस्य सांकाश्यादागतः पुरात् ।
 सुधन्वा वीर्यवान् राजा मिथिलामवरोधकः ॥ १६ ॥
 स च मे प्रेषयामास शैवं धनुरनुत्तमम् ।
 सीता च कन्या पद्माक्षी मङ्गलं वै दीयतामिति ॥ १७ ॥
 तस्या प्रदानान्महर्षे । युद्धमासीन्मया सह ।
 स हतो विमुखो राजा सुधन्वा तु मया रणे ॥ १८ ॥
 निहत्य तं मुनिश्रेष्ठ । सुधन्वानं नराधिपम् ।
 सांकाश्ये भ्रातरं शूरमभ्यषिञ्चं कुशध्वजम् ॥ १९ ॥
 कनीयानेष मे भ्राता अहं ज्येष्ठो महामुने ।
 ददामि परमप्रीतोवङ्घ्रौ ते मुनिपुङ्गव । ॥ २० ॥
 सीतां रामाय भद्रन्ते ऊर्मिलां लक्ष्मणाय वै ।
 वीर्यशुक्लां मम सुतां सीतां सुरसुतोपमाम् ॥ २१ ॥
 द्वितीयामूर्मिलाञ्चैव त्रिर्वदामि न संशयः ।
 ददामि परमप्रीतोवङ्घ्रौ ते मुनिपुङ्गव । ॥ २२ ॥
 रामलक्ष्मणयो राजन् । गोदानं कारयस्वह ।
 पितृकार्यञ्च भद्रन्ते ततो वैवाहिकं कुरु ॥ २३ ॥

॥ २३ ॥ इति सप्तमः सर्गः । सुधन्वनगरनाम अवरोधकोऽगमत् अवरोध मागतवानित्यर्थः ॥ १६

शैवं धनुः सीता च कन्या मङ्गलं दीयतामिति दृष्टान् प्रेषयामास मे इत्यन्वयः ॥

१ ॥

तस्य उक्तवत् ॥ १८ ॥ सुधन्वा युद्धविमुखः ॥ १८ ॥

सांकाश्यं सुधन्वनगरे ॥ १९ ॥ २० ॥

ऊर्मिला रानीनां निजपुत्राम् ॥ २१ ॥

त्रिर्वदामि उक्तमात्रं दास्यामि अथ ॥ २२ ॥

गोदानं समावर्तनं वैवाहिकं विवाहादौ कर्तव्यं पितृकार्यं नाम्नीसुखशान्तिम्

मघाञ्चय महाबाहो । तृतीयदिवसे प्रभो । ।

फलान्यामुत्तरे राजंस्तस्मिन् वैवाहिकं कुरु ॥ २४ ॥

रामलक्ष्मणयोरर्थे दानं कार्यं सुखोदयम् ॥ २५ ॥

इत्यार्षे श्रीमहात्मनोऽश्वमेधे आदिकाव्ये बालकाण्डे

एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥

द्विसप्ततितमः सर्गः ।

तमुक्तवन्तं वैदेहं विश्वामित्रो महामुनिः ।

उवाच वचनं वीरं वसिष्ठ सहितो नृपम् ॥ १ ॥

अथ तृतीयदिवसे तव मिथिला प्रवेशात् तृतीयदिवसे यज्ञसमारंभं तृतीयदिवसे वाऽयं मघानक्षत्र फलान्यां पूर्वफलगुणोत्तरे उत्तरं ग्रहं अतएव भगो युधराजापतिरित्यनेन अवरोधं भगो हि पूर्वफलगुणोत्तरे उत्तरफलगुणान्वयमांशे वाऽयं वैवाहिक विवाह विनयादित्वात् ठक् । मघानक्षत्र पितरौ देवताः फलगुणोत्तममयमा देवता फलगुणोत्तरे भगो देवतेति तैत्तिरीयसंहितायाम् । अथ पुनः पूर्व फलगुणोत्तमोत्तरे इति तदब्राह्मणं चांक्तत्वं न यथाश्रुतमेव सम्यगिति वक्तव्यम् । उत्तरं इति पञ्चमायम् । यद्यप्युत्तरफलगुणोत्तरे सीतायाः जन्मजं तथार्थं तत्तत् प्रथमचरणं विहाय तज्जन्मसत्त्वं न तस्या कन्याराशिन्वात् तृतीयेकादशमं भक्त्यर्थं सत्यं न दीपं भक्त्यर्थं तत्र दुष्टमिति ज्योतिषशास्त्रे प्रसिद्धं किञ्च पथासु तस्या द्वादशशब्द इति तव विवाहोऽनुचित एव एकनाडीदोषेण च राममांतर्थाविव्याज इति ध्येयम् ॥ २४ ॥

रामलक्ष्मणयोरर्थे तदभ्युदयाय सुखोदय सुखादर्थं दानं गोभूतिर्नाहिरिव्यादं दानं कार्यं त्वयति श्रेष्ठ ॥ २५ ॥

इति श्रीरामाभिरामे श्रीरामोद्ये रामायणतिलके बाष्पीकौथे आदिकाव्ये

बालकाण्डे एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥

वीर जनकम् ॥ १ ॥

अचिन्त्यान्यप्रमेयाणि कुलानि नरपुङ्गव ! ।
 इच्छाकूणां विदेहानां नैषां तुल्योऽस्ति कश्चन ॥ २ ॥
 सदृशो धर्मसम्बन्धः सदृशो रूपसम्पदा ।
 रामलक्ष्मणयो राजन् । सीता चोर्मिलया सह ॥ ३ ॥
 वक्तव्यञ्च नरश्रेष्ठ ! श्रूयतां वचनं मम ।
 भ्राता यवीयान् धर्मज्ञ एष राजा कुशध्वजः ॥ ४ ॥
 अस्य धर्मात्मनो राजन् । रूपेणाप्रतिमं भुवि ।
 सुताद्वय नरश्रेष्ठ । पत्न्यर्थं वरयामहे ॥ ५ ॥
 भरतस्य कुमारस्य शत्रुघ्नस्य च धीमतः ।
 वरयेते सुते राजं स्तयोरर्थं महात्मनो : ॥ ६ ॥
 पुत्रा दशरथस्येमे रूपयौवनशालिनः ।
 लोकपालसमाः सर्वे देवतुल्यपराक्रमाः ॥ ७ ॥
 उभयोरपि राजेन्द्र सम्बन्धेनानुबध्यताम् ।
 इच्छाकुलमव्ययं भवतः पुण्यकर्म्मणः ॥ ८ ॥
 विश्वामित्रवचः श्रुत्वा वसिष्ठस्य मते तदा ।
 जनकः प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाच मुनिपुङ्गवी ॥ ९ ॥

एषा तुल्य परम्पर-गीतरकेणापरी ना स्त ॥ २ ॥

धर्मसम्बन्धो यवयौर्विवाहसम्बन्ध सदृशोऽनुरूप, किञ्चीमिलया सह वर्तमाना या सीता तस्या यथायोग्ययो रामलक्ष्मणयोर्यं सम्बन्ध स्वरूपसम्पदा सदृश सीतयोर्मिलयति पाठस्तु, सुगम एव ॥ ३ ॥

किञ्चिदन्यद्वक्तव्यमस्ति तच्छ्रूयतामित्यन्वय ॥ ४ ॥ ५ ॥

कथं पत्रोत्थाय तदाह भरतस्येत्यादि आद्याहं पूर्वान्वयि तथा ते सुते सीतार्मिल तयोरर्थं रामलक्ष्मणयोरर्थं ॥ ६ ॥

दशरथपुत्रं पु न कश्चिन्नपि वरगुणान्मतेत्याह पुत्रा इति ॥ ७ ॥

उभयोर्भोक्तो सम्बन्धं न इच्छाकुल सम्बध्यतां तत्र च सम्बन्धे पुण्यकर्म्मणी

कुलं धन्यमिदं मन्ये येषां तौ मुनिपुङ्गवौ ।
 सदृशं कुलसम्बन्धं यदा ज्ञापयतः स्वयम् ॥ १० ॥
 एवं भवतु भद्रं वः कुशध्वजसुते इमे ।
 पद्मगौ भजेतां सहिती शत्रुघ्नभरतावुभौ ॥ ११ ॥
 एकाङ्गा राजपुत्रीणां चतसृणां महामुने ।
 पाणीन् गृह्णन्तु चत्वारो राजपुत्रा महाबलाः ॥ १२ ॥
 उत्तरे दिवसे ब्रह्मन् । फल्गुनीभ्यां मनीषिणः ।
 वैवाहिकं प्रशंसन्ति भगो यत्र प्रजापतिः ॥ १३ ॥
 एवमुक्त्वा वचः सोम्यं प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।
 उभौ मुनिवरौ राजा जनको वाक्यमब्रवीत् ॥ १४ ॥
 परोधर्मः कृतोमह्यं शिष्योऽस्मि भवतो स्तथा ।
 इमान्यासनमुख्यानि आस्यतां मुनिपुङ्गवौ ॥ १५ ॥

भवतोऽव्ययं चित्तं भवत्विति, शेषं कथमौदृशं न सहाराजिनं युगपन्मया सम्बन्धं
 चतुष्टयं कार्यमिति व्यस्यतामास्त्वित्यर्थः ॥ ८ ॥ २ ॥

स्वयं न तु शिष्यादिमुखतां यतः यस्मादाज्ञापयतस्तस्मादिदं कुलं धन्यं मन्ये
 १० ॥

सहिती नित्यसहचरी अत्र कर्म न तात्पर्यम् ॥ ११ ॥

एकाङ्गं ति टजभावाऽनित्या समासान्ता इति सप्तम्यर्थे ततोऽयं एकदिवसः
 इत्यर्थः । चतसृणामिति दीर्घत्वमार्थम् ॥ १२ ॥

फल्गुनीभ्यामुत्तरफलगुनीभ्यामुपलक्षिते उत्तरे दिवसे तृतीय दिवसे प्रजा
 पतिदेवता प्राशस्यच्च विवाहप्रजापत्यत्तिसाधनयोर्निलिङ्गाधिष्ठातृभगदैवतत्वेनैव
 कृतकः ॥ १३ ॥

प्रत्युत्थाय आसनादुत्थाय ॥ १४ ॥

परो धर्मः, कथादानरूपं अहं भवतो शिष्योऽस्मि तथा यथा दशरथश्च सुत्रया
 शिष्यः, स्वस्य शिष्यत्वे कनीयसः, कुशध्वजस्य शिष्यत्वमर्थसिद्धम् आसनमुख्यार्क

द्विसप्ततितमः सर्गः ।

यथा दशरथस्येयं तथाऽयोध्यापुरौ मम ।
 प्रभुत्वेनास्ति सन्देहो यथाहं कर्तुमर्हथ ॥ १६ ॥
 तथा ब्रुवति वैदेहे जनके रघुनन्दनः ।
 राजा दशरथो हृष्टः प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १७ ॥
 युवामसंख्येयगुणौ भ्रातरौ मिथिलेखरौ ।
 ऋषयो राजसंघाश्च भवद्भ्यामभिपूजिताः ॥ १८ ॥
 स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते गमिष्यामः स्वमालयम् ।
 आह्वकर्मणि विधिवद्विधास्य इति चाब्रवीत् ॥ १९ ॥
 तमापृष्टा नरपतिं राजा दशरथ स्तदा ।
 मुनीन्द्रौ तौ पुरस्कृत्य जगामाशु महाययाः ॥ २० ॥
 सगत्वा निलयं राजा यावत् कृत्वा विधानतः ।
 प्रभाते काल्यमुत्थाय चक्रे गोदानमुत्तमम् ॥ २१ ॥
 गवां शतसहस्रञ्च ब्राह्मणेभ्यो नराधिपः ।

वैद्याणां चौराणां सिंहासनानां आस्यतामित्याव परिपालयतामित्यथक राज्यत्रयमपि
 दैवदायामित्यथ ॥ १५ ॥

ननु दशरथसिंहासनं कथं त्वया शक्यदानमत आह यर्थति यर्थेय मिथिला
 दशरथस्य यद्युष्टविनियोगाद्वा एवमर्थाध्यापुरौ मम अतो युष्माकं तिसिंहासनप्रभु
 त्वं नास्ति सन्देहः अतो यथायाम्य प्रभुत्वं कर्तुमर्हथ पूजाया बहुवचनं वयं सर्वे
 भवद्वद्वोना इत्याशयः ॥ १६ ॥

हृष्ट एवमैक्यवादेनेति शेषः ॥ १७ ॥

ऋषिपृष्टा भवद्भ्या राजसिंहासने भवद्भ्यामभिपूजिता अनेन विनयेन सर्वोत्
 कथं प्रापिता भवद्भ्य एवैवं विनीतानायमपूर्वाऽर्थस्त्वयोति भावः ॥ १८ ॥

चर्वित्वं ऽपि प्रतियङ्गीकृत्वात् दातरि जनके आशौ स्वस्तीत्यादि ॥ १९ ॥

आपृष्टा आपृच्छा ॥ २० ॥

प्रभाते उत्थाय काल्यं प्रातः कालकृतं च गोदानाख्यं कर्मचक्रं ॥ २१ ॥

एकैकशो ददौ राजा पुत्रानुद्दिश्य धर्मतः ॥ २२ ॥

सुवर्षशृङ्गःसम्पन्नाः सवत्साः कांस्यदोहनाः ।

गवां शतसहस्राणि चत्वारि पुरुषर्षभः ॥ २३ ॥

वित्तमन्यञ्च सुबहुद्विजेभ्यो रघुनन्दनः ।

ददौ गोदानमुद्दिश्य पुत्राणां पुत्रवत्सलः ॥ २४ ॥

ससुतैः कृतगोदानैर्हतः सन् नृपति स्तदा ।

लोकपालैरिवाभाति हृतः सौम्यः प्रजापतिः ॥ २५ ॥

इत्यार्षे श्रीमहात्म्यकिरामायणे आदिकाव्ये बालकाण्डे

द्विसप्ततितमः सर्गः ॥ ७२ ॥

—०—

तदङ्गत्वं न प्रसिद्धगोदानमाह गमामित्यादि एकैकश इत्यार्षम् ॥ २२ ॥

सम्पन्ना बहुदग्धा ईदृश्या यागा वत्सासा गवा चत्वारि लक्षाणि ददावित्युक्तं
कान्वय ॥ २३ ॥

गोदानं तदाख्यं कर्मविशेषम् । गोदानं चोत्तमं कार्यं धाडशं, ह्यं तदुच्यते ।
अर्द्धापवशेन नालि श्लशृणा मुखेन भवेत् । स्नात्वा च वाग्यतस्लिष्टग्रहं शंघं नये
दद्य । आदित्यं ऽस्तमितं वाचं विसृजतान्तिके गुरौ । अहं वरं ददामीति दद्या
ज्ञा मित्युक्तं तत इत्याश्रलायनकारिकायाम् । इदं समावर्तनपूर्वाङ्गं वेदवर्तमानं
या पारं नीत्वा ह्यभयमेव वा गुरवे तु वरं दत्वा स्वीकृतं तदनुरूपं याज्ञ
वल्क्यात् ॥ २४ ॥

सौम्यं सौम इव सौम्यं सौम्य एव सौम्यं । ५ ।

इति श्रीरामाभिरामं श्रीरामीयं रामायणतिलके वात्सीकौट्ये आदिकाव्ये

बालकाण्डे द्विसप्ततितमः सर्गः ।

—

त्रिसप्ततितमः सर्गः ।

यस्मिंस्तु दिवसे राजा चक्रे गोदानमुत्तमम् ।
तस्मिंस्तु दिवसे वीरो युधाजित् समुपेयिवान् ॥ १ ॥
पुत्रः केकयराजस्य साक्षाद्भरतमातुलः ।
दृष्ट्वा पृष्ट्वा च कुशलं राजानमिदं मब्रवीत् ॥ २ ॥
केकयाधिपतीराजा स्नेहात् कुशलं मब्रवीत् ।
येषां कुशलकामोऽसि तेषां सम्प्रत्यनामयम् ॥ ३ ॥
स्वस्त्रीयं मम राजेन्द्र ! द्रष्टुकामो महीपतिः ।
तदर्थं मुपयातोऽहं मयोध्यां रघुनन्दन ! ॥ ४ ॥
श्रुत्वात्वहमयोध्यायां विवाहार्थं तवाम्बजान् ।
मिथिलामुपयातांस्तु त्वया सह महीपते ! ॥ ५ ॥
त्वरयाभ्युपयातोऽहं द्रष्टुकामः स्वसुःसुतम् ।
अथ राजा दशरथः प्रियातिथिमुपस्थितम् ॥ ६ ॥
दृष्ट्वा परमसत्कारैः पूजनार्हमपूजयत् ।
ततस्तामुषितो रात्रिं सह पुत्रैर्महात्मभिः ॥ ७ ॥
प्रभाते पुनरुत्थाय कृत्वा कर्माणि तत्त्ववित् ।
ऋषींस्तदा पुरस्कृत्य यज्ञवाटमुपागमत् ॥ ८ ॥

समुपेयिवान् दशरथमिति शेषः । १ । २ ।

केकयाधिपतिर्युधाजित् पिता कुशलमब्रवीदिति युष्मान् प्रतीतिः शेषः । येषां
मन्त्राकं तु कुशलकामोऽसि तेषामन्त्राकं संप्रत्यनामयमिति आब्रवीत् ॥ ३ ॥

आगमनप्रयाजनमाह स्वस्त्रीयमिति स्वस्त्रीयं भरतम् । ४ । ५ ।

अयोध्यायामदृष्ट्वा भरतं द्रष्टुकामः दृष्ट्वाभ्युपयात इत्यन्वयः । ६ । ७ ।

यज्ञवाटं यज्ञशालादारम् । ८ ।

युक्ते मुहूर्त्ते विजये सर्वाभरणभूषितैः ।

भ्रातृभिः सहितो रामः कृतकौतुकमङ्गलः ॥ ८ ॥

वसिष्ठन्तु पुरस्कृत्वा महर्षीन्परानपि ।

वसिष्ठो भगवानेत्य वैदेहमिदं मन्त्रवीत् ॥ १० ॥

राजा दशरथो राजन् । कृतकौतुकमङ्गलैः ।

पुत्रैर्नरवरश्रेष्ठो दातारमभिकाञ्चते ॥ ११ ॥

दातृप्रतिग्रहीतृभ्यां सर्वार्थाः सम्भवन्ति हि ।

स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व कृत्वावैवाह्यमुत्तमम् ॥ १२ ॥

इत्युक्तः परमोदारो वसिष्ठेन महात्मना ।

इत्युवाच महातेजा वाक्यं परमधर्मवित् ॥ १३ ॥

कः स्थितः प्रतिहारो मे कस्याञ्चां संप्रतीक्षते ।

स्वगृहे को विचारोऽस्ति यथाराज्यमिदं तव ॥ १४ ॥

कृतकौतुकसर्वस्वा वेदिमूलमुपागताः ।

मम कन्या मुनिश्रेष्ठ । दीप्ता वङ्गेरिवार्चिषः ॥ १५ ॥

युक्तं इत्यादि साङ्गिकसंगोपागमदिति पुर्वेणान्वयः युक्तं शुभलगादि युक्तं
विजये तदार्थः । १ ।

एष यज्ञवाटान्तर्वर्तिनं वैदेहम् । १० ।

दातारं दातृस्तवाञ्चां प्रवेष्टुमाकाञ्चते । ११ ।

दातृ प्रतिग्रहीतृभ्यां धामे इति शेषः । सर्वार्थां दानधर्म्या हि यतोऽस्तः उत्तमः
वैवाह्यं चार्थं यज्ञं विवाहापयोगी लौकिका लौकिकं कर्म कृत्वा ततः स्वधर्मं
प्रवेशाञ्चां दानरूपं प्रतिपद्यस्व तावदुद्धार्यैव तिष्ठाम इति भावः ॥ १२ ॥

परमोदारः परमदाता ॥ १४ ॥

प्रतिहारो दारपाक्षः येन राजा गमनं प्रतिबद्ध्यते इति शेषः यद्येदं मम राज्यं
तथा तव तत्र स्वगृहे प्रवेशे को विचार इत्यर्थः ॥ १४ ॥

अपि च कृतं स्वकर्तव्येन मयैव युज्यते प्रतीक्षां क्रियते इत्याह कृतेति कृतं
कौतुकसर्वस्वं वैवाहिकं कृतं मन्त्रलानुष्ठानं यासां ताः वेदिमूलं वेदिसमीपम् । १५ ॥

सद्योऽहं त्वत्प्रतीक्षोऽस्मि वेद्यामस्यां प्रतिष्ठितः ।
 अविघ्नं क्रियतां सर्वं किमर्थं हि विलम्ब्यते ॥ १६ ॥
 तद्वाक्यं जनकेनोक्तं श्रुत्वा दशरथस्तदा ।
 प्रवेशयामास सुतान् सर्वानृषिगणानपि ॥ १७ ॥
 ततो राजा विदेहानां वसिष्ठमिदमब्रवीत् ।
 कारयस्व ऋषे । सर्वानृषिभिः सह धार्मिकम् ॥ १८ ॥
 रामस्य लोकरामस्य क्रियां वैवाहिकीं प्रभो ! ।
 तथेत्युक्त्वा तु जनकं वसिष्ठो भगवानृषिः ॥ १९ ॥
 विश्वामित्रं पुरस्कृत्य शतानन्दश्च धार्मिकम् ।
 प्रपामध्ये तु विधिवद्देदिं कृत्वा महातपाः ॥ २० ॥
 अलं चकार तां वेदिं गन्धपुष्पैः समन्ततः ।
 सुवर्णपालिकाभिश्च चित्रकुम्भैश्च साङ्गुरैः ॥ २१ ॥

सद्य अस्मिन् काले त्वां प्रतीक्षत इति त्वत् प्रतीक्ष, अविघ्नमविलम्ब्य यथा तथा
 विवाहकर्म भवता क्रियता किमर्थं दायवस्थानेन विलम्ब्यते भवतेति शेषः ॥

॥

श्रुत्वा वसिष्ठमुक्त्वात् ॥ १७ ॥

सर्वो वैवाहिकीमित्युत्तरणान्वयः ॥ १८ ॥

लोककरामस्य लोकप्रियस्य इति यावत् ॥ १९ ॥

प्रपामध्यं यज्ञशालामर्थं इति कतक प्रपा मण्डप इत्यन्ते दृष्टाशानकर्मण
 प्रपात्वारोप वेदि विवाहवेदि इत्य वेदिरन्यथा ॥ २० ॥

सुवर्णपालिकाभिः साङ्गुराभिरित्यनुकर्म, शिवकुम्भैः नानावर्णादियुतकुम्भै
 अष्टिकुम्भैरिति पाठे स्फुटनादिदाषरहितैः, स्रग्कुम्भैरित्यर्थ इति कतकः
 अष्टिकुम्भैः करकैरिति तावत्, ॥ २१ ॥

अङ्कुराण्यैः शरावैश्च धूपपात्रैः सधूपकैः ।

शङ्खपात्रैः स्तुवैःस्तुग्भिः पात्रैरर्घ्यादिपूजितैः ॥ २२ ॥

लाजपूर्णैश्च पात्रीभिरक्षतैरपिसंस्कृतैः ।

दर्भैः समैः समास्तौर्य्य विधिवन्मन्त्रपूर्वकम् ॥ २३ ॥

अग्निमाधाय तं वेद्यां विधिमन्त्रपुरस्कृतम् ।

जुहावान्मनी महातेजा वसिष्ठो मुनिपुङ्गवः ॥ २४ ॥

ततः सीतां समानीय सर्वाभरणमूषिताम् ।

समक्षमग्नेः संस्थाप्य राघवाभिमुखे तदा ॥ २५ ॥

अब्रवीज्जनकोराजा कौशल्यानन्दवर्द्धनम् ।

इयं सीता मम सुता सहधर्मचरौ तव ॥ २६ ॥

प्रतीच्छ चैनां भद्रन्ते पाणिं गृह्णीष्व पाणिना ।

पतिव्रता महाभागा क्रायेवानुगता सदा ॥ २७ ॥

इत्युक्त्वा प्राक्षिपद्राजा मन्त्रपूतं जलन्तदा ।

साधु साध्विति देवानामृषीणां वदतान्तदा ॥ २८ ॥

अर्घ्यादिपूजितैस्तुक्कैः । २२ ।

लाजपूर्णैश्च पात्रीभिरित्यादि संस्कृतैर्हरिद्रालेपादिसंस्कारवद्भिः समैः सर-
प्रमाणैः समानीय्य वेदिमिति शेषः । २३ ।

विधिना कन्याकृतमन्त्रकलापेन मन्त्रेण पुरस्कृतं हविरिति शेषः विवाहहोमं
दौना वरकृत्यत्वात्तत्पुर्वाहोति वसिष्ठो जुहावः । २४ ।

अग्ने समक्षं राघवाभिमुखे दंष्ट्रं संस्थाप्य त्वन्वयः । २५ ।

इयं तद्भुजवीर्यनिर्जिता मम सुतेत्याभिजातासूचनं सह धर्मचरौ अग्नेन यन-
कृतं तदनया सहति स्मारितम् । २६ ।

प्रतीच्छ प्रतिगृह्णाण तदुपयोगित्वं न पाणिना पाणिं गृह्णीष्व पाणिगृहीतो हि
सर्व्वेष्वानतिक्रमणीर्यति एवमुक्तं क्रायेवानुगता भविष्यतीत्यन्वयः । २७ ।

मन्त्रपूतं कन्यादानमन्त्रं च पूतं जप्यं प्राक्षिपत् रामहर्षा इति शेषः वदता
ब्रह्म चासीदिति शेषः । २८ ।

देवदुन्दुभि निर्वीषः पुष्पवर्षो महानभूत् ।
 एवं दत्त्वा सुतां सीतां मन्त्रोदक पुरस्कृतां ॥ २८ ॥
 अत्रवीज्जनको राजा हर्षेणाभिपरिप्लुतः ।
 लक्ष्मणागच्छ भद्रस्ते कर्मिलामुद्यतां मया ॥ २९ ॥
 प्रतीच्छ पाणिं गृह्णीष्व माम्भूत् कालस्य पर्ययः ।
 तमेव मुक्त्वा जनको भरतश्चाभ्यभाषत ॥ ३० ॥
 गृहाण पाणिं माण्डव्याः पाणिना रघुनन्दन ! ।
 शत्रुघ्नश्चापि धर्मात्मा अत्रवीन्मथिलेश्वरः ॥ ३१ ॥
 श्रुतकीर्त्तैर्महाबाहो । पाणिं गृह्णीष्व पाणिना ।
 सर्वे भवन्तः सौम्याश्च सर्वे सुचरितव्रताः ॥ ३२ ॥
 पत्नीभिः सन्तु काकुत्स्था माम्भूत् कालस्य पर्ययः ।
 जनकस्य वचः श्रुत्वा पाणौन् पाणिभिरसृश्वन् ॥ ३३ ॥
 चत्वारस्ते चतसृणां वसिष्ठस्य मते स्थिताः ।
 अग्निं प्रदक्षिणं कृत्वा वेदिं राजानमेवच ॥ ३४ ॥
 ऋषींश्चापि महात्मानः सहभार्या रघूदहाः ।
 यथोक्तेन ततश्चक्रुर्विवाहं विधिपूर्वकम् ॥ ३५ ॥
 पुष्पहृष्टिर्महत्यासीदन्तरिक्षात्सुभास्वरा ।

दानीय मन्त्रोदकाभ्या पुरस्कृताम् । २८ ।

चदाता दातुं कर्तनश्याम् । २९ ।

प्रतीच्छ तयादिप्राग्वाख्यात ज्यैष्ठ्याद्वरतान् पूर्वं लक्ष्मणपाणिप्लुतु भिन्नादर
 व्याहृताः । ३० । ३१ ।

सुचरित व्रत ब्रह्मचर्यादि यैः । ३२ ।

पत्नीभिः सहिता, सन्तु भवन्तु इत्यप्युक्तः । ३३ ।

वेदिं विवाहवेदिं राजान जनकम् । ३४ ।

दिव्य दुन्दुभिनिर्घोषैर्गीतवादित्र निःस्वनैः ॥ ३७ ॥
 नवतुषारपरःसङ्गा गन्धर्वाश्च जगुः कलम् ।
 विवाहे रघुमुख्यानां तदद्भुतमदृश्यत ॥ ३८ ॥
 ईदृशे वर्त्तमाने तु तूर्योद्भुष्ट निनादिते ।
 त्रिरग्निं ते परिक्रम्य ऊर्ध्वार्थ्या महीजसः ॥ ३९ ॥
 अथोपकार्यं जग्मुस्ते सभार्या रघुनन्दनाः ।
 राजाप्यनुयथौ पश्यन् सर्पिसङ्घः सभान्धवः ॥ ४० ॥
 इत्यार्षे श्रीमहात्मनीकीये रामायणे आदिकाव्ये बालकाण्डे
 त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥ ७३ ॥

चतुःसप्ततितमः सर्गः ।

अथ राज्ञां व्यतीयायां विश्वामित्रो महामुनिः ।
 आष्टष्टा तौ च राजानौ जगामोत्तरपर्वतम् ॥ १ ॥
 विश्वामित्रे गते राजा वैदेह मिथिलाधिपम् ।
 आष्टष्टैव जगामाशु राजा दशरथः पुरीम् ॥ २ ॥

अर्षीणापि प्रदक्षिणं कृत्वा तं शेषं यथाकृतं न शास्त्रीकृतं न प्रकारेण विवाहं तदा
 कृत्य शेषं ईमादि । ३६ । ३७ ।

तदद्भुतं दुन्दुभिनिर्घोषादिसङ्घितपुष्पहृष्ट्यादि । ३८ ।

तूर्याणां यदुद्भुष्टं धीषलघिनादिते काले त्रिरग्निमित्युपसङ्गारेण पुनर्वादः ॥ ३९ ॥

उपकार्यं शिविरं पश्यन् बध्वरसन्ध्याकल्याणम् ॥ ४० ॥

इति श्रीरामाभिरामे श्रीरामीये रामायणतिलके बाष्कीकीये आदिकाव्ये बालकाण्डे
 त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥ ७३ ॥

आष्टष्टा आष्टष्टौ तौ दशरथजनकौ उत्तरपर्वतं कौशिकीतटारण्यस्थानम् ॥ १ ॥
 जगाम ननुसुखतोऽभूत् ॥ २ ॥

अथ राजा विदेहानां ददौ कन्याधनं बहु ।
 गवां यतसहस्राणि बहूनि मिथिलेश्वरः ॥ ३ ॥
 कम्बलानाञ्च मुख्यानां क्षौमान् कीट्यम्बराणि च ।
 हस्त्यश्वरथपादात दिव्यरूपं खलङ्कृतम् ॥ ४ ॥
 ददौ कन्याशतं तासां दासीदासमनुत्तमम् ।
 हिरण्यस्य सुवर्णस्य मुक्तानां विद्रुमस्य च ॥ ५ ॥
 ददौ राजा सुसंछष्टः कन्याधनमनुत्तमम् ।
 दत्त्वा बहुविधं राजा समनुज्ञाप्य पार्थिवम् ॥ ६ ॥
 प्रविवेश खनिलयं मिथिलां मिथिलेश्वरः ।
 राजाप्ययोध्याधिपतिः सह पुत्रैर्महात्मभिः ॥ ७ ॥
 ऋषीन् सर्वान् पुरस्कृत्य जगाम सबलान्वितः ।
 गच्छन्तन्तु नरव्याघ्रं सर्पिसङ्घं सराधवम् ॥ ८ ॥
 घोरास्तु पक्षिणोवाचो व्याहरन्ति समन्ततः ।
 भौमाश्चैव मृगाः सर्वे गच्छन्ति स्म प्रदक्षिणम् ॥ ९ ॥

कन्याधनं विवाहकाले कन्यायै देयं धनं यौतकाख्यं तस्यैव प्रपञ्ची गवां
 मित्यादि ॥ ३ ॥

मुख्यानां कम्बलानां नेपालादिभवानां कम्बलानां बहूनि इति सम्बन्धः क्षौ-
 मानं बहूनि विपरिणामं कीट्यम्बराणि कीटिसंख्यानि सामान्यवासांसि ॥ ४ ॥

कन्याशतं सर्वास्व न तासां राजकुमारीणां प्रत्येकमिति शेषः दासीदासमिति
 कन्यादादिवादकालं हिरण्यं रजतं सुवर्णं हंसं धङ्गान्तानां कीटिपदाध्याहारिणां
 मय ॥ ५ ॥

पार्थिवं दशरथम् ॥ ६ ॥ ७ ॥

बलैश्चतुरङ्गेरनुगैः किङ्करैश्च सहितं तथा गच्छन्तं दशरथमिति शेषः ॥ ८ ॥

पक्षिणः करटादयः तत्र पक्षिणां घोरव्याहरणमादौ दुर्निमित्तं ततो न्यम-
 दक्षिणगमनं मुनिमित्तम् ॥ ९ ॥

तान् दृष्ट्वा राजशार्दूलो वसिष्ठं पर्यपृच्छत ।

असौम्याः पक्षिणो घोरा मृगाश्चापि प्रदक्षिणाः ॥ १० ॥

किमिदं हृदयोत्कम्पि मनो मम विषीदति ।

राज्ञो दशरथस्यैतच्छ्रुत्वा वाक्यं महानृषिः ॥ ११ ॥

उवाच मधुरां वाणीं श्रूयतामस्य यत् फलम् ।

उपस्थितं भयं घोरं दिव्यं पक्षिमुखाच्च्युतम् ॥ १२ ॥

मृगाः प्रशमयन्त्येते सन्तापस्त्यज्यतामयम् ।

तेषां संवदतान्तत्र वायुः प्रादुर्बभूव ह ॥ १३ ॥

कम्पयन्नेदिनीं सर्वाभ्यातयंश्च महाद्रुमान् ।

तमसा संवृतः सूर्यः सर्वेनावेदिषुर्दिशः ॥ १४ ॥

भस्मना चाहृतं सर्वं समूढमिव तद्वलम् ।

वसिष्ठ ऋषयश्चान्ये राजा च ससुतस्तदा ॥ १५ ॥

ससंज्ञा इव तत्रासन् सर्वमन्यद्विचेतनम् ।

तस्मिंस्तमसि घोरि तु भस्मच्छन्नेव सा चमूः ॥ १६ ॥

ददर्श भीमसङ्काशं जटामण्डलधारिणम् ।

भार्गवं जामदग्न्येयं राजा राजविमर्दनम् ॥ १७ ॥

तान् श्रमाद्यभत्चर्कत्पातान् असौम्या पक्षिणो घोरा घोरशब्दा इत्यर्थः ॥ १० ॥

इदं हृदयकम्पजनकं किमिदं दुःखोदकं सुखोदकं वेति प्रश्नः अनिश्चयान् मनो विषीदति ॥ ११ ॥

दिवि षो भव दिव्यं पक्षिमुखात् च्युतं ववनं घोरं भयमुपस्थितं प्राप्तामाद्य विदयतीति शेषः ॥ १२ ॥

प्रशमयन्ति प्रशमं सूचयन्तीत्यर्थः तेषां संवदतामित्यस्य पुर इति शेषः ॥ १३ ॥

तमी मया सर्वाभयमप्युत्पातजम् ॥ १४ ॥ १५ ॥

ससंज्ञा इव तेषां सञ्ज्ञा इत्यर्थः, अन्यत्, बलं नि, संज्ञमेव भस्मच्छन्नेवामुदिति

शेषः ॥ १६ ॥

कैलासमिव दुर्धर्षं कालाग्निमिव दुःसहम् ।
 ज्वलन्तमिव तेजोभिर्दुर्निरीक्ष्यं पृथग्जनैः ॥ १८ ॥
 स्कन्धे चासज्जं परशुं धनुर्विद्युद्गुणोपमम् ।
 प्रगृह्य शरमुग्रं त्रिपुरघ्नं यथा शिवम् ॥ १९ ॥
 तं दृष्ट्वा भीमसङ्काशं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
 वसिष्ठ प्रमुखा विप्रा जपहोमपरायणाः ॥ २० ॥
 सङ्गता मुनयः सर्वे संजजल्पुरथोमिथः ।
 कश्चित्पिष्टवधामर्षी क्षत्रं नोक्त्वादयिष्यति ॥ २१ ॥
 पूर्वं क्षत्रवधं कृत्वा गतमन्युर्गतज्वरः ।
 क्षत्रस्योक्त्वादनं भूयो न खल्वस्य चिकौर्षितम् ॥ २२ ॥
 एवमुक्त्वार्घ्यमादाय भार्गवं भीमदर्शनम् ।
 ऋषयो राम रामेति मधुरं वाक्यमब्रुवन् ॥ २३ ॥
 प्रतिगृह्य तु तां पूजासृषिदत्त्वां प्रतापवान् ।
 रामं दाशरथिं रामो जामदग्न्योऽभ्यभाषत ॥ २४ ॥
 इत्यार्षे श्रीमहात्मनीकीये रामायणे आदिकाव्ये बालकाण्डे
 चतुःसप्ततितमः सर्गः ॥ ७४ ॥

भीमसङ्काशं भयङ्करदर्शनम् । १७ ।

कैलासमिवेत्यनेन महाकारव दुर्धर्षं प्रशङ्गातिक्रमं पृथग्जनैः पामरजनैः । १८

प्रभातिर्गर्जनं विद्युद्गुणोपमं धनुर्ग्रहं शरं प्रगृह्य त्रिपुरघ्नं शिवमिव स्थितमित्यर्थः । १९ ।

जपहोमपरायणाश्चमार्द्रा इति शेषः यद्यपि होमाऽन्यधिकरणस्तदापि चक्षुःसमये वावितलयादयानि नृजितं प्राणमित्यादिवाक्यं इति केचित् परं तु जपहोमपरायणवदुपलक्षणं क्षत्रपरायणं संजजल्पुर्इति सगच्छतेऽन्यथा तादृशं होमादिपरायणानां जल्पा रुन्धवादितादृक् । २० ।

पञ्चसप्ततितमः सर्गः ।

राम । दाशरथे । वीर । वीर्यन्ते श्रूयतेऽद्भुतम् ।

धनुषो भेदनञ्चैव निखिलेन मयाश्रुतम् ॥ १ ॥

तदद्भुतमचिन्त्यञ्च भेदनं धनुषस्तथा ।

तच्छ्रुत्वाहमनुप्राप्तो धनुर्गृह्णापरं शुभम् ॥ २ ॥

तदिदं घोरसङ्काशं जामदग्न्यं महद्बनुः ।

पूरयस्व श्रेणैव स्वबलं दर्शयस्व च ॥ ३ ॥

तदहं ते बलं दृष्ट्वा धनुषोऽप्यस्य पूरणे ।

हन्वयुद्धं प्रदास्यामि वीर्यश्लाघ्यं महन्तव ॥ ४ ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजा दशरथस्तदा ।

विषमवदनो दीनः प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ५ ॥

सखीणा परस्परं जल्पमाह कश्चिदित्यादि श्राकहयऽपि न शब्दो ननु शब्दे क
र्तृणा नन्विताश्रयको वितर्कः । २१ । २२ । २३ । २४ ।

वति श्रीरामाभिराम श्रीरामीय रामायणतिलके वाङ्मयीय आदिकाव्य बालका
चतुः सप्ततितमः सर्गः ॥ ७४ ॥

किमभाषतेतत्राह रामति निखिलेन कार्त्तव्येन चैन ताटकावधारिसमुच्चय

यस्त्वया तथाऽनायासेन धनुषो भेदनं कृतं तदद्भुतमचिन्त्यं चान्येन मनसापि
अशक्यं अतस्तत्कुर्वतादि गृह्य गृहीत्वा । २ ।

जामदग्न्यं जमदग्निं स्वपितुरागतं अवाप्यं व्यज् आप्यं श्रेणं युक्तं पूरयस्वैव
आकर्षयस्व । ३ ।

अस्यापि धनुषः पूरणे सति वीर्यं श्लाघ्यं वीर्यवत् श्लाघ्यं च वीर्येण तद्वत्
वा श्लाघ्यमित्यादि । ४ ।

तद्वचनं हन्वयुद्धवचनम् । ५ ।

क्षत्रोषात्प्रशान्तस्त्वं ब्राह्मणश्च महातपाः ।
 बालानां मम पुत्राणामभयं दातुमर्हसि ॥ ६ ॥
 भार्गवाणां कुले जातः स्वाध्यायव्रतशालिनाम् ।
 महास्त्राग्ने प्रतिज्ञाय शस्त्रं प्रक्षिप्तवानसि ॥ ७ ॥
 स त्वं धर्मपरो भूत्वा कश्यपाय वसुन्धराम् ।
 दत्त्वा वनमुपागम्य महेन्द्रः कृतकेतनः ॥ ८ ॥
 मम सर्वं विनाशाय सम्प्राप्तस्त्वं महामुने । ।
 न चैकस्मिन् ऋते रामे सर्वे जीवाम हे ! वयम् ॥ ९ ॥
 ब्रुवत्येवं दशरथे जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
 अनादृत्य तु तद्वाक्यं राममेवाभ्यभाषत ॥ १० ॥
 इमे हे धनुषी श्रेष्ठे दिव्ये लोकाभिपूजिते ।
 दृढे बलवती मुख्ये सुकृते विश्वकर्माणा ॥ ११ ॥
 अनुसृष्टं सुरैरेकं त्र्यम्बकाय युयुत्सवे ।
 त्रिपुरघ्नं नरश्रेष्ठ ! भग्नं काकुत्स्थ ! यत्त्वया ॥ १२ ॥
 इदं द्वितीयं दुर्द्वर्षं विष्णोर्दत्तं सुरोत्तमैः ।
 तदिदं वैष्णवं रामधनुःपरपुरं जयम् ॥ १३ ॥

— क्षत्रोषात् तज्जलववधात् । ६ ।

सहस्राक्षं तैस्त्रिधौ प्रतिज्ञाय अतः परं शस्त्रं न यद्दीप्यानीतत्रिव प्रक्षेपस्यान-
 ७ ।

तपसं महेन्द्र कृत केतनत्वम् । ८ ।

लनधातृक्त शस्त्रादिभिर्यं सर्वं विनाशाय कुतः सम्प्राप्त इत्यान्वयः सर्वनाम्नेर्वी-
 पपादयति नचेतादि । ९ । १० ।

इमे वक्ष्यामि लक्षणे यत्त्वया भग्नं यच्च मया धृतनी इत्यर्थः बलवती बल-
 वन्नाम्यं सुकृते यवनिर्मिते । ११ ।

युयुत्सवे त्रिपुरवासिभिरिति शेषः त्रिपुरघ्नं तद्वननसाधनम् ॥ १२ ॥

वैष्णवं विष्णवे दत्तं तदिदं वैष्णवं वैष्णवत्वेन प्रसिद्धम् ॥ १३ ॥

समानसारं काकुत्स्थ ! रौद्रेण धनुषात्विदम् ।

तदा तु देवताः सर्वाः पृच्छन्ति स्म पितामहम् ॥ १४ ॥

शितिकण्ठस्य विष्णोश्च बलाबलनिरीक्षया ।

अभिप्रायन्तु विज्ञाय देवतानां पितामहः ॥ १५ ॥

विरोधं जनयामास तयोः सत्यवतां वरः ।

विरोधे तु महद्युद्धं भवद्भोमहर्षणम् ॥ १६ ॥

शितिकण्ठस्य विष्णोश्च परस्परजयैषिणोः ।

तदा तु जृम्भितं शैवं धनुर्भोमपराक्रमम् ॥ १७ ॥

हुङ्गारेण महादेव स्तम्भितोऽथ त्रिलोचनः ।

देवैस्तदा समागम्य सर्षिस्रुधैः सचारणैः ॥ १८ ॥

याचितौ प्रथमं तच्च जग्मतु स्तौ सुरोत्तमौ ।

जृम्भितं तद्वनुर्दृष्ट्वा शैवं विष्णुपराक्रमैः ॥ १९ ॥

अधिकं मेनिरे विष्णुं देवाः सर्षिगणा स्तथा ।

धनुरुद्रस्तु सक्रुद्धो विदेहेषु महायशः ॥ २० ॥

रौद्रेण शैवेन शैवस्य दानीमसारवमाह तदात्विति ॥ १४ ॥

विष्णो स्तिपुरसंहारे शरचो न रुद्रपरिकरान्ताभायश्रवणात् अथ रुद्राहुर्बलं उत
सम इत्येव शितिकण्ठविष्णोर्बलाबलज्ञानाय देवता पितामह पृच्छन्ति स्म
स च पितामहलोषा देवाना उत्तमभिप्राय विज्ञाय ॥ १५ ॥

सत्यवतां वर सत्यसङ्कल्पः स्वसङ्कल्पं न देवाना मोह निरसितुमेकात्मनोरपि
रुद्रविष्णोर्विरोधं जनयामास तावपि तत् सङ्कल्पसिद्ध्यर्थमेव विरोधं चक्रत इदं
युद्धं दक्षयज्ञवधे बोध्यं अतः पूर्वेषु न विरोधः ॥ १६ ॥

तदा हुङ्गारेण विष्णुना शैवं धनुर्विजृम्भितं शिथिलीकृतं महादेवस्य स्तम्भितं ।
१७ ॥ १८ ॥

याचिताविति एतावत्पर्यं हुङ्गा प्रातनिश्चयैर्देवैर्युद्धादुपरति याचितौ देवतायु
युद्धात् प्रथमं जग्मतुः ॥ १९ ॥

विष्णुः अधिकं शैवं सैव्यत्वेन मेनिरे ज्ञातवन्तः यत्नं तत् प्रकृतयुद्धं विष्णो

देवरातस्य राजर्षेर्ददौ हस्ते ससायकम् ।
 इदञ्च वैष्णवं रामधनुःपरपुरं जयम् ॥ २१ ॥
 ऋचीके भार्गवे प्रादाद्विष्णुः सन्धासमुत्तमम् ।
 ऋचीकस्तु महातेजाः पुत्रस्या प्रतिकर्षणः ॥ २२ ॥
 पितु मेम ददौ दिव्यं जमदग्नेर्मेहात्मनः ।
 न्यस्तशस्त्रे पितरि मे तपोबलसमन्विते ॥ २३ ॥
 अर्जुनो विदधे मृत्युं प्राकृतां बुद्धिमास्थितः ।
 वधमप्रतिरूपन्तु पितुः श्रुत्वा सुदारुणम् ॥
 क्षत्रमुत्सादयं रोषाज्जातं जातमनेकशः ॥ २४ ॥
 पृथिवीं चाखिलां प्राप्य कश्यपाय महात्मने ।
 यज्ञस्यान्ते ददं राम । दक्षिणां पुण्यकर्म्मणे ॥ २५ ॥

राधिपत्यदशनात् त्रिपुरवधे शिवस्याधिक्यदर्शनात्तयोः साम्यग्रहणमिति तात्पर्यं
 रीतिकमित्यस्य स्वीयपुर्वज्ञानविषयस्वरूपापेक्षयाधिकमित्यर्थः । धनू रदस्त्विति एवं
 पञ्चदशायाम् कृत् पञ्चाहं वप्रार्थनया प्रसन्न शिवो देवेभ्यो दत्त्वा तत् सर्वदेवे
 मुह पुत्राय धनुरिच्छतां देवरातस्य ददौ अतएव वरुणेन दत्तमिति वक्ष्यमाणं न
 दृष्टेः देवानामादत्तमित्युक्तयन्येन च न विरोध इत्याहुः ॥ २० ॥

पञ्च शैवस्य धनुषमदारभ्य शिथिलत्वेन तद्गृह्णत न ते बौध्याधिक्यमिति भार्गवं
 वक्ष्यमाणाय अथ स्वधनुष आगममाह इद चेत्यादि परपुर जयमित्यार्थमज्ञायाम् ॥

भार्गवं भृगुपुत्रं स उत्तररूपी विष्णुः न्याम प्रादात् अप्रतिकर्षणं स्वहन्यर्थेपि
 आपादिप्रतिक्रियारहितस्य ॥ २२ ॥

न्यस्तशस्त्रे व्यस्त त्यक्त विष्णुधनु रूप शस्त्र धेन तद्याभूते तपोबलसमुत्तेऽपि
 पितरि प्राकृता बुद्धिमास्थितोऽर्जुन काशवीर्यं मत्पितुर्मृत्यु विदधे ॥ २३ ॥

तमयोग्य पितुर्वधं श्रुत्वाहं रोषात् क्षत्रमुत्सादयं उत्सादितवान् अहभाव
 चार्थः ॥ २४ ॥

प्राप्य स्वबलेनेति श्रेष्ठः पुण्यकर्म्मणे यज्ञरूपपुण्यसादगुण्यार्थम् ॥ २५ ॥

इत्वा महेन्द्रनिलय स्तपोबलसमन्वितः ।

श्रुत्वा तु धनुषो मेढं ततोऽहं द्रुतमागतः ॥ २६ ॥

तदेवं वैष्णवं राम ! पितृपैतामहं महत् ।

अत्रधर्मं पुरस्कृत्य गृह्णीष्व धनुरुत्तमम् ॥ २७ ॥

योजयस्व धनुः श्रेष्ठे शरं परपुरं जयम् ।

यदि शक्तोऽसि काकुत्स्थ ! हन्तं दास्यामि ते ततः ॥ २८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये बाल-

काण्डे पञ्चसप्ततितमः सर्गः ॥ ७५ ॥

षट्सप्ततितमः सर्गः ।

श्रुत्वा तु जामदग्न्यस्य वाक्यं दाशरथि स्तदा ।

गौरवाद्यन्वितकथः पितुराम मथान्रवीत् ॥ १ ॥

इत्ता भूमिमिति शेषः महेन्द्रपर्वतः धनुषः शैवस्य ॥ २६ ॥

पितृपैतामहं पितृपितामहकमादागतं उत्तरपदद्विवार्षीं अत्रधर्मं महर्षिं न
मवापूर्वमङ्गीकृतं अत्रधर्मं न तु ब्राह्मणधर्ममाश्रित्य त्यजेत्यर्थः । ब्राह्मणवत् शान्ति
माप्स्याय माहं शक्त इति मा गृह्णीत्यर्थः इति कतक ॥ २७ ॥

शक्तोऽसि शरयं जने इति शेषः तावतापि न त्वा त्यजाम्यपि तु हेनू दास्या
मीत्यर्थः । अन्यथा मां शरयं व्रजेति तात्पर्यम् ॥ २८ ॥

इति श्रीरामाभिरामं श्रीरामीये रामायणतिलके वाल्मीकीये आदिकाव्ये बालकाण्डे
पञ्चसप्ततितमः सर्गः ॥ ७५ ॥

पितुर्गौरवात् पितृसन्निधिवशात् यन्विता नियमिता कथंश्चै कथनं येन स । १ ।

पितुराहस्य पितृहन्तृत्वबोधेन पितृवैरघडिभासित सन् यत् कथं चि सप्त-
कालं अत्रियवधक्यं कृतवानसि तदनुबध्यामहेऽर्धाकुर्वं शूरैवावस्य वैरघटं कते
व्यक्तात् । १ ।

श्रुतवानसि यत्कर्म्म कृतवानसि भार्गव । ।
 अनुरुध्यामहे ब्रह्मन् । पितुरानृणामास्थितः ॥ २ ॥
 वीर्यहीन मिवा शक्तं क्षत्रधर्मेण भार्गव । ।
 अवजानासि मे तेजः पश्य मेऽद्य पराक्रमम् ॥ ३ ॥
 इत्युक्त्वा राघवः क्रुद्धो भार्गवस्य वरायुधम् ।
 शरञ्च प्रतिजग्राह हस्ताक्षधु पराक्रमः ॥ ४ ॥
 आरोप्य स धनुरामः शरं सज्यञ्चकार ह ।
 जामदग्न्यन्ततो राम रामः क्रुद्धोऽब्रवीदिदम् ॥ ५ ॥
 ब्राह्मणोऽसीति पूज्यो मे विश्वामित्र कर्तन च ।
 तस्माच्छक्तो न ते राम । मोक्तुं प्राणहरं शरम् ॥ ६ ॥
 इमां वा त्वहति राम । तपोबलं समर्जितान् ।
 लोकानप्रतिमान्वापि हनिष्यामीति मे मतिः ॥ ७ ॥

यस्मात्त्वयधमण युक्तं वीर्यहीनमशक्तमिव सत्यमानोऽवजानासि तत्रानुब्रुध्यामहे
 ततोऽद्य मे तेजः पराभिभवामहन् तन्मूलं मे पराक्रमं च पश्य ॥ ३ ॥

क्रुद्धं प्रागुक्तं पावमानवचनेन क्रोधादेव तदस्मात् स्वयमेव धनुः चाङ्गारग्वनिष्ठा
 शरवो शक्तं जग्राह तदुक्तं पाद इत्युक्त्वा दारिव । वणज्या शक्त्या तद्वतया सह ।
 ग्राह वणव चापं विनयनं च लालयति । अवाप्य वलति निर्वीर्या जाम
 दग्न्योऽसर्जितोऽन्यं शस्त्रं पराक्रमी यस्य मे । ४ ।

आरोप्य आरोप कृत्वा शरं सज्यं ज्ञायुक्तचकार ।

जमदग्निप्रवृत्तं ब्राह्मणोऽसीति विश्वामिवभगिन्या पौत्रोऽसीति पूज्यस्त्व मे-
 सि वधानोऽसि । अतस्तं प्राणहरं शरं मोक्तुं न शक्तोऽसीति शेषः । ६ ।

इमां प्रयत्नमिहा गतिं गतिसाधनं पादौ तच्छक्तिं चाकाशगमनादिरूपा
 नीकान् लोकप्राप्तिसाधनं धर्मं त्वत्पादकर्मणं हन्मि ब्रुहि तेऽद्याथवा वृषमिति
 पादौ त्वं वृषो धनं उभयोर्मयं यदिच्छसि यत्तवेष्ट तद्वदेत्यर्थः । ७ ।

नक्षयं वैष्णवो दिव्यः शरः पर पुरञ्जयः ।

मोघः पतति वीर्येण बलदर्पविनाशनः ॥ ८ ॥

वरायुधधरं रामं द्रष्टुं सर्ष्विगणाः सुराः ।

पितामहं पुरस्कृत्य समेतास्तत्र सर्वशः ॥ ९ ॥

गन्धर्वाप्सरसश्चैव सिद्धचारण किन्नराः ।

यक्ष राक्षस नागाश्च तद्रष्टुं महद्भुतम् ॥ १० ॥

जङ्गीकृतं तदा लोके रामे वरधनुर्धरे ।

निर्वीर्यो जामदग्न्योऽसौ रामो राममुदैक्षत ॥ ११ ॥

तेजोभिर्गतवीर्यत्वाज्जामदग्न्यो जङ्गीकृतः ।

रामं कमलपत्राक्षं मन्दं मन्दमुवाच ह ॥ १२ ॥

काश्यपाय मया दत्ता यदा पूर्वं वसुन्धरा ।

विषये मे न वस्तव्यमिति मां काश्यपोऽब्रवीत् ॥ १३ ॥

सोऽहं गुरुवचः कुर्वन् पृथिव्यां न वसे निशाम् ।

तदा प्रभृति काकुत्स्थ । कृता मे काश्यपस्य ह ॥ १४ ॥

कृत एवमत आह नहीति वीर्येण स्वशक्त्या शत्रूणां बलदर्पविनाशन मोघः पतति । ८ ।

वरायुध वैष्णव धनु समेता मिलिता

तद्रष्टुमागता इति शेष । १० ।

वरधनुर्धरं रामंऽधिकरण तस्य भार्गवस्यालोके तेजसि सक्रान्तं सतीति शेष
तत परशुरामस्य देहाभिर्गतं वैष्णवं पश्यतां सत्त्वदेवानां तेजो राममुपागमदिति
शसिष्ठपुराणात् पूर्वाक्तं पाश्चाच्च अतएव भार्गवं जङ्गीकृते सति निर्वीर्यं स रामो
राममुदैक्षत उद्धृतविष्णुतेजस्कमपश्यदित्यर्थः । ११ ।

तदेष विवर्णयति तेजोभिरित्यादि रामसक्रान्तं सौ जीभिर्हेतुभिर्गतवीर्यतया
जङ्गीकृतं परशुराम उवाच शरवध्यप्रश्नोत्तरमिति शेषः । १२ ।

विषये देश एवमुक्तिश्च सवभीतयादि निवृत्तये । १३ ।

गुरुवच काश्यपवच निशाम् रात्रि न वसे तद्वार्थः । तदा यदा दत्ता यदा च

तामिमां मद्गतिं वीर । हन्तुं नार्हसि राघव । ।
 मनोजवं गमिष्यामि महेन्द्रं पर्वतोत्तम् ॥ १५ ॥
 लोकास्त्वप्रतिमा राम । निर्जिता स्तपसा मया ।
 जहि तान् शरमुख्येन माभूत् कालस्य पर्ययः ॥ १६ ॥
 अक्षय्यं मधुहन्तारं जानामि त्वां सुरेश्वरम् ।
 धनुषोऽस्य परामर्शात् स्वस्ति तेऽसु परन्तप । ॥ १७ ॥
 एते सुरगणाः सर्वे निरीक्षन्ते समागताः ।
 त्वामप्रतिमकर्माणमप्रतिद्वन्द्वमाहवे ॥ १८ ॥
 न चेयं तव काकुत्स्थ । व्रीडा भवितुमर्हति ।
 त्वया वैलोक्यनाथेन यदहं विमुखीकृतः ॥ १९ ॥

न वल्लभ्यमित्याहुः तदा प्रभृतीति शेषं प्रथित्या न वसे इत्यर्थं यतोऽहं प्रसिद्धं
 काव्यपस्य अयं प्रतिज्ञा कृता इति शेषं पृथित्या राघवो न वसामौतरेव रूपा
 प्रतिज्ञा कृता । १४

यदेव अतस्त्वामिमां प्रतिज्ञां ता मद्गतिं आकाशगमनसाधनौ पादौ चेन्न
 हर्निष्यामि तदा मनोजवं पादमास्थाय काव्यपेन ममदंशं च दत्तं महेन्द्रं गमि
 ष्यामि अन्वथा प्रतिज्ञाहान्या महत्प्रकटं स्यादिति भावः १५ ।

तपसा यज्ञादरूपेण निर्जिता अर्जिता अव पण्याजितलोकाह्वनाभ्यनुष्ठया
 म्यस्य तत्त्वज्ञत्वं व्यङ्ग्यं रामस्य लाकटानप्रतिवन्ध्या स्वातन्त्र्यदर्शनेन परिश्रवबोधनञ्च
 पादार्जपि शतयज्ञकृतं पण्यं तदस्वायं न्यवेदयदिति । १६ ।

यत उताभ्युत्थस्य शान इति श्रुतिप्रामिदं ब्रह्मैवत्वमित्याहुः अक्षय्यमिति अक्षय्य
 अनाद्यत्वं केनापि पराजयं नेतुमशक्यञ्च एव निययं हेतुर्नृप इत्यादि अस्य वैष्णव
 स्य तरदुरारोपस्य परामर्शा यदहं कार्यणादि ॥ १७ ।

अप्रतिद्वन्द्वं प्रतिभट्टरहितम् । १८ ।

इयं त्वद्विषयःशक्तिं व्रीडा व्रीडाहा तव हन्तुम्वयेत्यादि विमुखीकृतस्वशक्तं
 स्वस्तिश्रुत्योजनेनाशक्तं कृत एतेन स्वस्य भगवदश्वत्थं रामस्य च पूर्वभगवदवतार-
 त्वं सूचितं स्वातिरिक्तं विमुखीकरणं हि व्रीडा ननु स्वात्मना मायया तथा करणे

शरमप्रतिमं राम । मोक्तुमर्हसि सुव्रत । ।

शरमोक्षे गमिष्यामि महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ॥ २० ॥

तथा ब्रुवति रामे तु जामदग्न्ये प्रतापवान् ।

रामो दाशरथिः श्रीमांश्चित्तेषु शरमुत्तमम् ॥ २१ ॥

स हतान् दृश्य रामेण स्वाप्नोकांस्तपसार्जितान् ।

जामदग्न्यो जगामाशु महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ॥ २२ ॥

ततो वितिमिराः सर्वा दिशश्चोपदिशस्तथा ।

सुराः सर्षिगणा रामं प्रशशंसुरुदायुधम् ॥ २३ ॥

रामं दाशरथिं रामो जामदग्न्यः प्रपूजितः ।

ततः प्रदक्षिणीकृत्य जगामात्मगति प्रभुः ॥ २४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये बालकाण्डे

षट्सप्ततितमः सर्गः ॥ ७६ ॥

० -

इति भावः एतद्व्यवहारप्रयोजनत्वात् तथैवाऽऽशरण्यादौ न प्रत्यस्वरूपमप्यस्मिन् रामस्य ।
पुण्येति जीवत्वसम्पादनमिति भाति दशमेऽपि जर्मोऽज्ञानान्तरं कृत्वा रावणवधस्य दृष्टार
त्वात् एतदथ सप्त रावणवधे च दृश्यमानादीनां दृष्टान्तरमन्य प्रत्युक्तम् । २० ।

शरमोक्षे गमिष्यामि पापमया तपसा दृश्य तत् पश्यमा च शरम दृश्य फलप्रति
बन्धं जीवन्मुक्तो भवति गमिष्यामि तथा अनन्य लोकां प्रयाच्य स्मृतं पश्यति दर्श
तम् । २० । २१ ।

दृश्य दृष्टा । २२ । २३ ।

राम दाशरथिना ब्राह्मणत्वात् पूजितो नमस्कृतश्च प्रशस्यतेति पाटान्तर
दाशरथि प्रदक्षिणीकृत्य अन्तर्यामिन् ज्ञानात् प्रदक्षिणकरणत्वाच्च यत्तत्वाच्च तस्य
प्रणत्यकरणं कार्यमेति वीर्यम् आत्मरहितं तत्त्वज्ञानं स्वस्थानं जगन्त्यथ प्रभुर्निति
ब्रह्मत्वेन सर्वलोकाप्रभुत्वम् ॥ २४ ॥

इति श्रीरामाभिरामं श्रीरामोये रामायणतिलके वाल्मीकीये आदिकाव्ये बालकाण्डे

षट्सप्ततितमः सर्गः ॥ ७६ ॥

सप्तसप्ततितमः सर्गः ।

गते रामे प्रशान्तात्मा रामो दाशरथिर्धनुः ।
 वरुणायाप्रमेयाय ददौ हस्ते महायशः ॥ १ ॥
 अभिवाद्य ततो रामो वसिष्ठप्रमुखानृषीन् ।
 पितरं विकलं दृष्ट्वा प्रोवाच रघुनन्दनः ॥ २ ॥
 जामदग्न्यो गतो रामः प्रयातु चतुरङ्गिणी ।
 अयोध्याभिमुखी सेना त्वया नाथेन पालिता ॥ ३ ॥
 रामस्य वचनं श्रुत्वा राजा दशरथः सुतम् ।
 बाहुभ्यां संपरिष्वज्य मूर्ध्निपात्राय राघवम् ॥ ४ ॥
 गतो राम इति श्रुत्वा हृष्टः प्रमुदितो नृपः ।
 पुनर्जातं तदा मेने पुत्रमात्मानमेव च ॥ ५ ॥
 चोदयामास तां सेनां जगामाशु ततः पुरीम् ।
 पताकाध्वजिनीं रम्यां तूर्योद्घुष्टनिनादिताम् ॥ ६ ॥

रामं पश्यरामं प्रशान्तो गतक्रोध आत्मा चित्तं यस्य हस्ते स्वहस्तं स्थितं धनुर्वरु-
 णाय देवं सहैकान्तकदर्शनाय सन्निविष्टं स्थिताय ददौ न्यासात्मनेति शेषः वरुण-
 स्याप्रमेयत्वं नृगवं साक्षादब्रह्मावद्या प्रदत्तान् इदञ्च तैत्तिरीयीपनिषदि स्पष्टम् ॥ १ ॥

विकलं परशुरामभयनं धनुदानवृत्तान्तस्य सायया तिरोधानमन्यान्पति ॥

३ ॥ ४ ॥

हर्ष एवाधिकावस्य प्रमोदः । ५ ।

तां सेनां प्रथमं च्युतितां पश्चात् प्राप्ताश्चासां चेत्यर्थः जगाम सेनेति शेषः
 पताकाध्वजपटं ध्वजोदयं पताकायुक्तं ध्वजवतीं पताकां, चतुर्ध्वजां, ध्वजां
 महान्तं इत्यर्थः रम्या स्वभावतः उदघुष्टं घोषं । ६ ।

सिक्तराजपथा रम्यां प्रकीर्णकुसुमोत्कराम् ।
 राजप्रवेशसुमुखैः पौरैर्मङ्गलपाणिभिः ॥ ७ ॥
 संपूर्णां प्राविशद्राजा जनौवैः समलङ्कृताम् ।
 पौरैः प्रत्युद्गतो दूरं द्विजैश्च पुरवासिभिः ॥ ८ ॥
 पुत्रैरनुगतः श्रीमान् श्रीमद्भिश्च महायशः ।
 प्रविवेश गृहं राजा हिमवत् सदृशं प्रियम् ॥ ९ ॥
 ननन्द स्वजनैः राजा गृहे कामैः सुपूजितः ।
 कौसल्या च सुमित्रा च कैकेयी च सुमध्यमा ॥ १० ॥
 वधूप्रतिग्रहे युक्ता याश्चान्या राजयोषितः ।
 ततः सीतां महाभागामूर्मिलां च यशस्विनीम् ॥ ११ ॥
 कुशध्वजसुतं चाम्भे जगृहुर्नृपयोषितः ।
 मङ्गलालापनैर्होमैः शोभिताः क्षीमवाससः ॥ १२ ॥
 देवतायतनान्याश्च सर्वास्ताः प्रत्यपूजयन् ।
 अभिवाद्याभिवाद्यांश्च सर्वा राजसुता स्तदा ॥ १३ ॥

सिक्तराजपथं आसमन्तादभ्याम् । ७ । ८ ।

श्रीमद्भिः दारपरिवृत्ताः शोभिताः पुत्रैः सुधर्मपुत्राद्यन्यादीन्त्याश्च
 हिमवत्सदृशं गृहं ॥ ९ ॥

कामैः विषयभोगपरिकरैश्च चन्दनार्द्राभिः सुपूजितः प्राभुजः ननन्दः ॥
 १० ॥

वधूनां सुषाणां प्रतिग्रहे मङ्गलालापनैश्च दशमभ्यर्चने ॥ ११ ॥

मङ्गलालापनैर्मङ्गलं यमालापनराशावादेरुपलक्षिता इति शेषः श्रीसर्गः ह्यप्रवृ-
 त्तोऽयं होमः प्राप्तश्चैव ॥ १२ ॥

देवतायतनानि पुरगृहदेवतायतनानि ता सर्वा राजसुताः सुषा सर्वा
 राजपत्न्यः प्रत्यपूजयन् प्रणामयन्ति च अभिवाद्यान् अभिवादानाहान् अभिवाद्या
 समस्तार्थः ॥ १३ ॥

रेमिरे मुदिताः सर्वा भर्तृभिर्मुदितारहः ।
 कृतदाराः कृतास्त्राश्च सधनाः समुहज्जनाः ॥ १४ ॥
 शुश्रूषमाणाः पितरं वर्त्तयन्ति नरर्षभाः ।
 कस्यचित्त्वथ कालस्य राजा दशरथः सुतम् ॥ १५ ॥
 भरतं कैकयीपुत्रं मन्त्रवीद्वेषुनन्दनः ।
 अयं कैकयराजस्य पुत्रो वसति पुत्रकः ॥ १६ ॥
 त्वां नेतुं मागतो वीरो युधाजिन्मातुलस्तव ।
 श्रुत्वा दशरथस्यैतद्भरतः कैकयीसुतः ॥ १७ ॥
 गमनायाभिचक्राम शत्रुघ्न सहित स्तदा ।
 आपृच्छ पितरं शूरो रामश्चाक्लिष्टकारिणम् ॥ १८ ॥
 मातृश्चापि नरश्रेष्ठः शत्रुघ्न सहितो ययौ ।
 युधाजित्प्राप्य भरतं सशत्रुघ्नं प्रहर्षितः ॥ १९ ॥
 स्वपुरं प्राविशद्वीरः पिता तस्य तुतोषह ।
 गतेच भरते रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ॥ २० ॥
 पितरं देवसङ्काशं पूजयामासतु स्तदा ।
 पितुर्गात्रां पुरस्कृत्य पौरकार्याणि सर्वशः ॥ २१ ॥
 चकार रामः सर्वाणि प्रियाणि च हितानि च ।
 मातृभ्यो मातृकार्याणि कृत्वा परमयन्त्रितः ॥ २२ ॥

कृतास्त्रा लब्धास्त्रा कृताश्चा इति पाठे अनुष्ठितं पितृभियोगाः ॥ १४ ॥

वर्त्तयन्ति पितृन् कुर्वन्ति नरर्षभा रामादयः कस्यचित्कालस्य अन्त्ये इति

शेषः ॥ १४ ॥ १६ ॥

मातुलस्तवेति अतस्तन्नगरं गत्वा आगच्छेति शेषः एतद्वाक्यम् ॥ १७ ॥

अक्लिष्टः कस्यापि दुःखं यथा न भवति तथा कर्तुं श्रीकृष्णस्य तं रामम् ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

गुरुणां गुरुकार्याणि काले कालेन्ववैक्षत ।

एवं दशरथः प्रीतो ब्राह्मणानैगमास्तथा ॥ २३ ॥

रामस्य शीलवृत्तेन सर्वे विषयवासिनः ।

तेषामतियथा लोके रामः सत्यपराक्रमः ॥ २४ ॥

स्वयम्भूरिव भूतानां बभूव गुणवत्तरः ।

रामश्च सीतया सार्धं विजहार बह्वृतुन् ॥ २५ ॥

मनस्वी तद्गतमनास्तस्य हृदि समर्पितः ।

प्रिया तु सीता रामस्य दाराः पितृकृता इति ॥ २६ ॥

गुणाद्रूप गुणाश्चापि प्रीतिर्भूयोऽभिवर्धते ।

तस्याश्च भर्ताद्दिगुणं हृदये परिवर्त्तते ॥ २७ ॥

प्रियाणीं हितानि हितानिपर्यन्ते इष्टजनकानि पौराणां परममन्यन्त यन्मित्र-
श्रुतिष्मृतिमर्यादाऽलङ्घी ॥ २ ॥

गुरुणां तद्विषये परमयन्त्रित गुरुकार्याणि गुरुसम्बन्धि शुश्रूषादीनि नैगमा-
वशिज ॥ २३ ॥

विषयवासिनः प्रीता इति शेषः तेषां चतुर्णां पुत्राणां मध्ये सत्यपराक्रमो
राम एवातियथा भूतानां मध्ये स्वयम्भूरिव गुणवत्तरः बभूवत्युत्तरणान्वयः ॥ २४ ॥

बह्वृतुन् द्वादशवर्षाणीत्यर्थः इति बहवः ॥ २५ ॥

मनस्वी अनुकूलमनस्कः अतएव तद्गतमना नित्यं सीतागतमना तस्या हृदि
समर्पितः सम्बन्धसामान्यं षष्ठी तथेत्यर्थः एतेन परस्परानुरागोदर्शितः पितृकृता
ब्राह्मविवाहसदृशविवाहेन पितृदत्ताः सविवाह एव सर्वथा स्नाय्य इति भावः ॥
२६ ॥

नैतावदेव किन्तु गुणाद्विभक्तकारित्वं पातिव्रत्यादिरूपात् रूपं सौम्यं तद्रूपाद्
गुणाच्च भूयोऽधिकं रामस्य प्रीतिवर्धते अतस्याश्च हृदये गुणाद्रूपगुणाश्च भर्ता
द्दिगुणं परिवर्त्तते अ ॥ २७ ॥

अन्तर्गतमपि व्यक्तमाख्याति हृदयं हृदा ।

तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ॥ २८ ॥

देवताभिः समा रूपे सीता श्रीरिवरूपिणी ।

तया स राजर्षि सुतोभि कामया

समेयिवानुत्तम राजकन्यया ।

अतीव रामः शुशुभे मुदान्वितो

विभुः श्रिया विष्णुरिवामरेश्वरः ॥ २९ ॥

इत्यार्षे श्रीमहात्मौकीरामायणे आदिकाव्ये चतुर्विंशति-

साहस्रिकायां संहितायां बालकाण्डे रामक्रीडा-

ख्यान नाम सप्तसप्ततितमः सर्गः ॥ ७७ ॥

समाप्त बालकाण्डम् ।

तस्य रामसमालगतं हृदयं हृदयाभिप्रायं मैथिलीहृदा स्वहृदयेन भूयोऽधिकं
विशेषेण मैथिलीजनकात्मजा रूपिणी श्रीरिव रूपं देवताभिः समा सीता आख्याति
जनार्ति अती शायत भक्ता तद्दृश्यस्य इति ॥ २८ ॥

अभिकामया स्वपियच्छादवत्या स्वेच्छाविषययाच समेयिवानुत्तम, विभु,
विभुत्वशक्तिमान् असंश्वरी विष्णु श्रियेव तत्र दादृशवर्षाणि राघव महसीतया
रमयामास धन्वात्मा नारायण इव श्रियति पादौ उक्त एकीनधीदृशवर्षस्य विश्वा-
त्मनो नयनापचदृशवर्षसमाप्तौ विवाह इति बोध्यम् ॥ २९ ॥

इति श्रीरामाभिर्गमं श्रीरामायणब्रिलके बाणौकीये आदिकाव्ये बालकाण्डे

सप्तसप्ततितमः सर्गः ॥ ७८ ॥

बालकाण्डे तु सर्गाणां कथिता सप्तसप्ततिः ।

श्लोकानां वै सङ्ख्ये च पञ्चाशच्च शतद्वयम् ॥ १ ॥

बाली बालिन कर्ण्येन कृत्वा सरत्नणं कृती ।

सीता षड्धृता येन सरामः पातु नः सदा ॥ २ ॥

बालकाण्डव्याख्या समाप्ता । ग्रन्थसंख्या ५०५० । मूल २२५० । टीका २८०० ।

श्रीसीतारामः प्रसन्नोऽस्तु ।

